

УДК 329.15(477)"1953/1991":332.135(477.75)

Сацький П. В.*кандидат історичних наук, доцент,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
Київ, Україна. pavangard@i.ua**РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ
У ПІСЛЯСТАЛІНСЬКИЙ ПЕРІОД Й ІНТЕГРАЦІЯ КРИМУ
З УРСР**

Анотація: Здійснено аналіз реформування системи управління в СРСР після смерті Й. Сталіна впродовж 1953-1954 рр. Територіальними межами дослідження є УРСР і Кримська область напередодні і одразу після передачі Кримської області зі складу РРФСР до УРСР 1954 р. За ініціативою Пленуму ЦК КПРС у вересні 1953 р. здійснюється процес направлення керівних кадрів партійних і виконавчих органів влади у колгоспи з метою їх кадрового посилення. Фактично таким чином здійснюється руйнація системи зв'язків між партійними і радянськими працівниками, яка склалась у пізньосталінський період. Найбільш активно процес направлення у колгоспи керівних кадрів здійснювався в Криму. Посилення кадрами колгоспів мало велике значення для розвитку сільського господарства у Херсонській області УРСР і в Криму, куди направлялися кваліфіковані працівники із інших областей УРСР. У 1954 р. розгортається активна робота по скороченню управлінського апарату радянських і господарських установ, у результаті якої відбувається посилення політико-адміністративного впливу структур КПРС. Особливо вагомим результатом у цьому напрямку було досягнуто в УРСР і в Кримській області, що дало додаткові важелі посилення політичних позицій М. Хрущова у протистоянні з урядом СРСР.

Ключові слова: партійні кадри, реформування системи управління, інтеграція Криму із Україною.

Аннотация: Проведен анализ реформирования системы управления в СССР после смерти И. Сталина в 1953-1954 гг. Территориальными рамками исследования является регион УССР и Крымская область накануне и сразу после передачи Крымской области из состава РСФСР в состав УССР в 1954 г. По инициативе Пленума ЦК КПСС в сентябре 1953 г. происходит процесс направления руководящих кадров партийных и исполнительных органов власти в колхозы с целью их кадрового усиления. Фактически таким образом осуществляется разрушение системы связей между партийными и советскими работниками, которая сложилась в позднесталинский период. Наиболее активно процесс направления в колхозы руководящих кадров осуществлялся в Крыму. Усиление кадрами колхозов имело большое значение для развития сельского хозяйства в Херсонской области УССР и в Крыму, куда направлялись квалифицированные работники из других областей УССР. В 1954 г. разворачивается активная работа по сокращению управленческого аппарата советских и хозяйственных учреждений в результате которой происходит усиление политико-административного влияния структур КПСС. Особенно весомые результаты в этом направлении были достигнуты в УССР и в Крымской области, что дало дополнительные рычаги усиления политических позиций М. Хрущова в противостоянии с правительством СССР.

Ключевые слова: партийные кадры, реформирование системы управления, интеграция Крыма с Украиной.

Abstract: It is made analysis of reformation of the system of management in the USSR after the death of Stalin during 1953-1954. The territory barriers of the given research are dealt with the Ukrainian SSR and the Crimean oblast on the eve and just after transfer of the Crimean oblast from the Russian SFSR to the Ukrainian SSR in 1954. Due to initiative of the Plenum of Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union (CPSU) in September 1953 the process of direction of leading employees of the party and executive

* Satskyi P. V., Ph.D. in History, Associate professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine. pavangard@i.ua

REFORMATION OF THE SYSTEM OF MANAGEMENT IN THE POST-STALIN PERIOD AND INTEGRATION OF THE CRIMEA WITH THE UKRAINIAN SSR

organs of power into collective farms (kolhosps) with aim to strengthen their personnel potential was realized. Actually, in so way the system of relations between the party and soviet employees (which was created under late Stalinist period) was disrupted. The most actively the process of direction of leading employees to collective farms was realized in the Crimea. Strengthening of human resources of collective farms had a particular importance for development of agriculture in the Kherson oblast of the Ukrainian SSR and the Crimea, where the qualified personnel from other Ukrainian SSR areas were sent to. In 1954 an active work dealt with shortening of the managerial staff of the soviet and economic institutions was initiated and led as a result to strengthening of political-administrative influence of the structures of CPSU. The most valuable results in this respect were achieved in Ukrainian SSR and the Crimean oblast, which gave additional resources for strengthening political positions of N.Khrushchiov in counteracting with the government of the USSR..

Key words: party personnel, reformation of the system of management integration of the Crimea with Ukraine.

Постановка проблеми. У період пізньої сталінщини в УРСР складається доволі закостеніла структура призначення вищого партійного і державного керівництва. За критеріями добору це були перевірені партійною діяльністю кадри, затвердження яких здійснювалося за вертикальним принципом. Республіканське партійне керівництво не мало механізмів впливу на систему призначень, що відбувалося у ЦК ВКП(б) на патронажній основі зі сторони членів ЦК. За Секретарями ЦК КП(б)У зберігалися лише функції контролю, вимоги звітів від керівників обласних партійних організацій, а також клопотання до ЦК ВКП(б) щодо якості роботи відповідних функціонерів та їх відповідності займаній посаді. Проте і ці функції були зведені нанівець, оскільки партійна критика у період пізньої сталінщини стала вдалим засобом своєрідного обґрунтування загальних труднощів, з якими зіткнулась соціально-економічна система СРСР. Партійна критика мала компенсувати у свідомості членів партії і суспільства, ніби здійснюється активна діяльність, спрямована на усунення наявних недоліків.

Проте функціональна структура правлячої партії залишалась сталою. У період пізньої сталінщини були навіть факти неформальної доплати партійним функціонерам до їхнього посадового окладу [1, с. 246]. Тому очевидним є прагнення партійного керівництва СРСР зберігати стабільність політичної й функціональної партійної системи. Після смерті Й. Сталіна, коли розгорнулась внутрішньопартійна боротьба за владу, партійна система, сформована у пізньосталінський період, продовжувала функціонувати. Лише після призначення Пленумом ЦК КПРС 7 вересня 1953 р. Першим Секретарем М. Хрущова відбувається масова заміна партійних керівників республіканського і обласного рівнів. Зокрема, на посаді Першого Секретаря ЦК КПУ Л. Мельникова було замінено на О. Кириченка, а Першим Секретарем Кримського обкому було призначено Д. Полянського.

Ротація партійних керівників цього рівня відбувалась із паралельним усуненням такої практики як доплати до окладів у конвертах [1, с. 246]. В той же час за пізньосталінського періоду партійні керівники обласного рівня здійснювали формування в області номенклатурного середовища для забезпечення власного впливу в області. Фактично кожен Перший Секретар обкому утримував в області свої позиції завдяки формуванню власної управлінської вертикалі, що мало важливе функціональне значення для забезпечення виконання планів соціально-економічних показників області. Відповідно нові партійні керівники об-

ластей мали забезпечити собі опору на рівні районних партійних керівників та партійних функціонерів більш нижчих рівнів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблематика трансформацій партійно-номенклатурного апарату в Кримській області у період її включення до складу УРСР досліджувалась у роботі В. Пашені [2]. У передмові до другої частини збірника документів «Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940–2015). Збірник документів і матеріалів. 2-е вид.», яка має назву «Входження Криму до складу УРСР: економічні та культурні аспекти» [3] також частково висвітлюється питання адміністрування партійними органами процесу інтеграції Криму в УРСР. Втім існуючі розвідки не можуть забезпечити багаторівневого розгляду проблеми

Метою статті є аналіз заходів партійного керівництва СРСР після смерті Й. Сталіна по реформуванню функціональної структури Компартії України та значення цих реформаторських заходів для Кримської області після її передачі до складу УРСР.

Основні результати дослідження. Новопризначені керівники партійних комітетів областей не мали змоги здійснювати в короткі терміни глибоку ротацію партійних кадрів в області, що, безумовно, усвідомлювалося й М. Хрущовим. Тому ініціатива кадрової ротації виходила згори, за звичайною традицією радянської командно-адміністративної системи. У вересні 1953 р., після фактичного завершення внутрішньопартійної боротьби, відбувається Пленум ЦК КПРС, на якому піднімається питання про незадовільний стан сільського господарства, і причиною такого стану визначається слабке кадрове забезпечення колгоспів та МТС. На цьому Пленумі було прийнято постанову, котра зобов'язувала партійних керівників республіканського й обласного рівнів здійснити направлення кваліфікованих технічних кадрів у МТС, а також направити досвідчені керівні партійні кадри на посади голів колгоспів. Підбір кадрів інженерів й техніків для МТС відбувається і в УРСР. Обласні партійні комітети мали здійснювати пошук кваліфікованих кадрів для МТС всередині областей, а окремі області мали знаходити кадри і відряджати їх до інших областей.

Так, лідером по наданню кадрів для інших областей, а також і республік були Сталінська (Донецька), Ворошиловградська (Луганська) і Запорізька області [4, арк. 4-7]. Із Запорізької області кваліфіковані інженерні кадри направлялися, зокрема, в Херсонську область [4, арк. 4-5], а також в Кримську область у той час, коли вона була ще в складі РСФСР. На 1 січня 1954 р. із Запорізької області до МТС в Криму було направлено 50 інженерів [4, арк. 7], що є доволі суттєвим показником, зважаючи на незначний сільськогосподарський розвиток Кримської області після Другої світової війни. Зі Сталінської області було направлено до МТС Криму 75 техніків [4, арк. 6]. Таким чином, Україна активно здійснювала кадрове забезпечення сільського господарства Криму, і це фактично мало забезпечувати нове керівництво УРСР належним кадровим наповненням аграрної галузі господарства в Криму, розвиток якої планувався як провідної для області. Активно здійснювалось кадрове посилення МТС Херсонської області, що мало вагоме значення в контексті формування протягом 1950-1953 рр. цілісного економічно регіону для перспективного аграрного освоєння в рамках півдня України і північного Криму.

Наступною важливою програмою кадрового посилення сільського господарства було направлення у відстаючі колгоспи головами досвідчених партійних керівників. Пріоритет було визначено за Першими Секретарями райкомів, другими секретарями, головами райвиконкомів, їх заступниками тощо. Офіційно ця політика мала на меті підвищити рівень роботи відстаючих колгоспів і водночас зорієнтувати на керівну роботу в колгоспи людей із вищою й середньою освітою та досвідом управлінської роботи у сільському господарстві [5, арк. 56].

По всіх областях УРСР було визначено відстаючі колгоспи і кількість їх голів, яких мало бути замінено кваліфікованими управлінськими кадрами [6, арк. 66]. Відбувається заміна також секретарів сільських райкомів партії. Так, у Харківській області Перший Секретар обкому звітував, що на виконання Постанови вересневого Пленуму ЦК КПРС і жовтневого ЦК КПУ 1953 р. в області було замінено 8 перших секретарів райкомів, у тому числі 5 було надіслано з обласного центру та міст області, а також було замінено 17 секретарів райкомів, з них 9 нових було направлено з міст [7, арк. 1]. Отже, з цього звіту видно, що основна робота була спрямованою на направлення працівників в сільські райкоми саме з міст області. Тобто, керівники обкомів партії отримали вдалий привід здійснювати кадрову політику, спрямовану на формування для себе механізмів впливу на місцях.

По Херсонській області, яка разом з Кримською була визначена в якості перспективної для сільськогосподарського освоєння, ще з початком будівництва Каховської ГЕС і Південно-Українського та Північно-Кримського каналів проводилась схожа політика. З міст і районних центрів області для укріплення партійних організацій колгоспів і МТС було направлено 342 комуніста, 69 з яких направлено з міст [8, арк. 145]. Тобто знову бачимо показовий приклад ротації кадрів партійних і радянських працівників. Таким чином, керівники обкомів партії мали слухний привід для кадрового зміцнення свого впливу в областях, що, у свою чергу, посилювало партійну вертикаль і мало відігравати вагоме значення у протистоянні між партійною і урядовою структурами, яке відбувалося у цей період на загальносоюзному рівні. Робота по спрямуванню партійних працівників з міст областей у сільські райони і колгоспи та МТС, а також заміні секретарів сільських райкомів партії, яка здійснювалась у 1953 р., була підготовкою більш масштабної кадрової ротації, яка розгорнулася наступного, 1954 року.

Як засвідчує звіт голови сільськогосподарського відділу ЦК КПУ, робота по направленню на посади голів відстаючих колгоспів секретарів райкомів та керівників райвиконкомів ішла дуже повільно [5, арк. 58]. Причиною такого явища варто в першу чергу визначити опір зі сторони номенклатурних працівників їх направленню на явно неprestижну для них ділянку роботи, із якої повернення до попереднього кар'єрного рівня могло не відбутися. Звертається увага на те, що дана робота часто носила формальний характер. Дані про направлення по областях також дають доволі цікаву інформацію, зокрема, наявність диспропорцій у визначенні кількості кадрів голів колгоспів до заміни по окремих областях. Так, по Харківській області планувалося здійснити заміну голів усіх 60 відстаючих колгоспів при тому, що чисельність таких колгоспів з 1.VII.1954 р. по 15 XII.1954 р. не змінилась [6, арк. 66]. У той же час по Вінницькій області чисельність відстаючих колгоспів із 1.VII.1954 р. по 15 XII.1954 р. скоротилась із

110 до 52, і по ній був план направлення керівних кадрів партійних і радянських органів головами колгоспів у 50 осіб [6, арк. 66]. По Сумській області чисельність відстаючих колгоспів із 1.VII.1954 р. по 15.XII.1954 р. скоротилась із 120 до 61, і заміна передбачалася 50 голів колгоспів [6, арк. 66].

Отже, протягом короткого проміжку часу відбувається різке коригування чисельності відстаючих колгоспів по Вінницькій і Сумській областях і, відповідно, зникали формальні підстави для заміни голів ряду колгоспів і, таким чином, зменшувалось число «вакантних місць» для направлення керівних працівників партійних і радянських органів. Отже, частими були намагання уникати заміни голів колгоспів. Таку масштабну кампанію і, відповідно, протидію її реалізації можна пояснити лише прагненням під приводом кадрового посилення колгоспів здійснити ротацію партійних та радянських кадрів, ліквідовуючи виводовану номенклатурну систему за часів пізньої сталінщини.

Дана кампанія мала всі шанси на успіх в напрямку зламу системи номенклатурних зв'язків, оскільки ці зв'язки будувалися часто за горизонтальним принципом із системою формалізованої звітності про виконання планів. За неформальних зв'язків партійні й радянські керівники мали можливість надавати один одному підтримку в забезпеченні умов для подання позитивної звітності про виконання планів. Відповідно, за позитивної звітності партійних і радянських керівників районного рівня секретарі обкомів, подаючи зведений звіт, останні також мали змогу демонструвати власну успішну роботу. Злам цієї кругової поруки і був метою даної кампанії ротації партійних та радянських керівних кадрів на районному рівні. Паралельно із кампанією направлення керівних партійних і радянських кадрів головами відстаючих колгоспів здійснюється скорочення штатної чисельності партійних комітетів.

Спочатку було здійснено скорочення штатної чисельності обласних комітетів зі зміною структури апарату обкомів у відповідності за господарською спеціалізацією області. Тобто, в окремих обкомах було утворено (крім стандартних відділів) відділи за господарським профілем області. Відповідно до господарського профілю області було затверджено штатну структуру обкомів. Особливо це простежується на прикладі штатної структури сільськогосподарських відділів різних областей. Наприклад, штат сільськогосподарського відділу Кримського обкому КПУ складав на 1954 р. 1 завідувача відділом, 2 заступника завідувача і 12 інструкторів [9, арк. 5] у той час, як штат аналогічного відділу Ворошиловградського обкому складав 1 завідувача відділом, 1 заступника завідувача і 7 інструкторів [10, арк. 6]. Таку чисельність штату цього відділу було затверджено, зважаючи на визначення пріоритету розвитку сільського господарства в Криму.

Найбільш численне направлення керівних партійних і господарських кадрів на посади голів колгоспів з усіх областей у 1954 р. відбувається в Кримській області УРСР. Здійснює цю кампанію Перший Секретар обкому Д. Полянський. За даними Д. Полянського до ЦК КПУ, з вересня по грудень 1954 р. головами відстаючих колгоспів у Кримській області було направлено і обрано 42 представників з числа керівних партійних і радянських працівників та спеціалістів сільського господарства. Згадуються троє колишніх перших секретарів райкомів партії, яких було направлено на посади голів колгоспів [11, арк. 47].

У звіті завідувача сільгоспвідділом до Першого Секретаря ЦК КПУ О. Кириченка було відзначено, що із усіх областей УРСР найкраще роботу по направленню керівних партійних і радянських працівників на посади голів відстаючих колгоспів було організовано у Кримській області. Всього, згідно цього звіту, було направлено 19 керівних працівників або 95% від встановленого завдання по направленню цих працівників на посади голів колгоспів, яке складало 20 чоловік [5, арк. 57-58]. Серед цих 19 обраних голів колгоспів було 11 колишніх секретарів райкомів КПУ, 4 з голів райвиконкомів та 4 з інших відповідальних працівників [5, арк. 58]. При цьому показник кадрів з вищою і середньою освітою й досвідом керівної роботи серед голів колгоспів у Криму становив 58%, коли загалом по УРСР цей показник становив 38%. Так, в Кримській області він був найвищим серед областей УРСР [5, арк. 56].

Слід взяти до уваги, що по Кримській області існувало 25 районів, а, отже, фактично направлення торкнулися кожного його району. Протягом усього 1954 р. по Кримській області було відзначено показник у 30 відстаючих колгоспів [6, арк. 66]. За даними Довідки це був найменший показник серед інших областей УРСР. Так, на 15 грудня 1954 р. в Херсонській області таких було 50, в Одеській — 61, в Запорізькій — 54, Миколаївській — 43 [6, арк. 66]. Проте по Кримській області й завдання по призначенню керівних працівників партійних і радянських органів на посади голів колгоспів було найменшим: лише 20. При цьому така ж чисельність передбачалась в якості завдання лише по Миколаївській області; по Херсонській таке завдання становило 30 осіб, по Одеській — 40, по Запорізькій — 25 [6, арк. 66].

У той же час по Кримській області було направлено найбільше секретарів райкомів і голів райвиконкомів серед інших областей УРСР. Для порівняння: по Кримській області було направлено 1 секретарів райкомів, по Херсонській — 5, по Одеській — 1, по Запорізькій — жодного, по Миколаївській — 1. Щодо голів райвиконкомів, то по Кримській було направлено — 4 особи, по Херсонській — 1, по Одеській — жодного, по Запорізькій — 1, по Миколаївській — 1 [6, арк. 66]. При цьому варто зазначити, що в Кримській області чисельність колгоспів була значно меншою, ніж в інших областях УРСР.

Ці показники свідчать про фактичний злам попередньо усталеної у сталінський період номенклатурної структури в Кримській області, у той час як в інших областях УРСР цей злам відбувався не настільки ж радикально. Необхідно також відзначити, що незважаючи на пропагандистську позицію, що в СРСР, ніби, член правлячої партії є вірцевим працівником, той, кого було переведено з керівничої посади в партійному чи радянському органі, не обов'язково мав достатньо практичних навичок для організації роботи в колгоспах. Відповідно, ці переведені керівники мали сумнівну можливість не виправдати себе на цій новій посаді і потрапити на рахунок безперспективних працівників.

Дана політика в Криму відбувалась у світлі Постанови Ради Міністрів СРСР щодо розвитку сільського господарства, курортів та відбудови міст Криму [12], а також Постанови Кримського обкому КПУ на виконання Постанови Ради Міністрів СРСР, яку було прийнято за пропозицією Ради Міністрів УРСР і ЦК КПУ [13, арк. 5]. Ці Постанови було доведено до відома усіх партійних і радянських функціонерів, зокрема, про те, що розвиток сільського господарства визначається пріоритетним напрямком економічного розвитку Криму. Відповідно,

опір кампанії по направленню на посади голів відстаючих колгоспів керівних партійних і радянських кадрів, фактично, міг бути визначений як зрив програми економічного розвитку Криму.

У 1954 р. було продовжено процес реформування партійної та урядової вертикалі в СРСР. Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про суттєві недоліки в структурі міністерств і відомств СРСР і заходах з покращення роботи державного апарату» було ініційовано новий етап реформування управлінської вертикалі в Радянському Союзі. Ключове значення на цьому етапі мало скорочення адміністративно-управлінського апарату державних і господарських інституцій [14, арк. 202]. Фактично, у процесі протистояння урядової й партійної вертикалі ініціативу було перехоплено партійним керівництвом, і партійні органи на місцях активно ініціюють процес скорочення адміністративних кадрів.

Партійні комітети на виконання постанови організовували проведення нарад партійних комітетів із вироблення конкретних заходів, а також саме партійні комітети на підприємствах і в установах відпрацьовували конкретні заходи по оптимізації системи управління й скорочення адміністративного апарату [14, арк. 202]. Зокрема, в Запорізькому обкомі КПУ відбулися співбесіди із кожним керівником підприємства й організації, в результаті яких намічено скорочення управлінського апарату в середньому на 15% [15, арк. 200]. Цей комплекс заходів по скороченню адміністративно-управлінського апарату завдавав руйнівного удару по цілісній управлінській вертикалі, яка в СРСР була вибудованою на міжособистісних реципроктних зв'язках.

Зокрема, реалізується програма переведення адміністративного персоналу на виробництво, причому, цей процес регламентують і регулюють саме партійні органи. Також під керівництвом партійних органів відбувається ліквідація й укрупнення підрозділів підприємств, процеси злиття підприємств [14, арк. 203]. Були також окремі випадки ліквідації підприємств, зокрема, кооперативних об'єднань по Запорізькій області [15, арк. 201]. В УРСР ініціативу по скороченню адміністративно-управлінського апарату було швидко підхоплено і активно впроваджено у життя. У цей же час в Криму лише відбувалося формування управлінської вертикалі, враховуючи досвід реформування її в УРСР, а також використовуючи механізми партійного апарату.

Висновки. Реформа партійної функціональної структури хоча і не торкалась прерогативи призначення секретарів обкомів КПУ, яка залишалась у компетенції ЦК КПРС, проте, завдяки програмі направлення керівних партійних і радянських кадрів у колгоспи і МТС дала змогу керівництву УРСР здійснювати вплив на позиції цих секретарів обкомів у ввірених їм областях. Зокрема, це стосувалося і Криму, який до передачі у склад УРСР 1954 р., незважаючи на системну господарської і кадрової залежності від України, залишався підкреслено відособленою від впливу зі сторони УРСР адміністративною одиницею в складі РРФСР.

Ця відособленість підкреслювалась в інституційному забезпечення проектування каналів, хоча й зводилась нанівець науковим забезпеченням проектної роботи щодо прокладення Північно-Кримського каналу, яку здійснювали наукові й навчальні установи із УРСР. Кадрова програма по підтримці колгоспів та МТС забезпечує для керівництва УРСР укріплення його позицій в Криму у номенклатурному середовищі області. Нові номенклатурні працівники стають ви-

мушеними розраховувати на постійні контакти із партійною і господарською номенклатурою УРСР заради забезпечення належних соціально-економічних показників у області. Немалу роль відігравала активна підтримка зі сторони УРСР у забезпеченні колгоспів й МТС Криму кваліфікованими кадрами. Власне, ці кадри до певної міри забезпечували для керівництва УРСР гарантію постійного контакту по господарській та адміністративній лінії із номенклатурою УРСР.

Крім того кримський досвід ротації керівних партійних і радянських функціонерів надавав значного стимулу для його впровадження в інших областях. Власне, цей досвід ставився іншим обласним партійним керівникам у приклад, й було створено підставу вимагати від них аналогічних обсягів кадрової ротації. У цьому контексті слід особливо звернути увагу на активну переорієнтацію аграрного виробництва у південних областях України від 1954 р.

Подальші дослідження процесів реформування партійної й управлінської структури в СРСР і в УРСР у період після смерті Й. Сталіна дають змогу більш повного розуміння напрямків спроб підвищувати ефективність економічного районування в Радянському Союзі. Також вартим уваги дослідників є аналіз подальших процесів протистояння М. Хрущова із урядовою вертикаллю влади і його заходів, спрямованих на суттєве посилення партійної вертикалі та її соціально-політичного впливу. Слід також звернути увагу на ініційовану М. Хрущовим у 1963 р. нову партійну реформу по поділу обкомів партії на міські й сільські.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ляшко А. Груз памяти. Трилогия. Воспоминания. Книга вторая. Путь в номенклатуру / А. Ляшко. — К.: Деловая Украина, 1997. — 543 с.
2. Пашеня В. Н. Крымская область в советский период (1946-1991 гг.): Монография. / В. Н. Пашеня. — Симферополь: ДИАЙПИ, 2008. — 520 с.
3. «... Уряд України подбає про дальший розвиток і процвітання народного господарства Криму» // Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940–2015). Збірник документів і матеріалів. 2-е вид. / Відп. ред. В. А. Смолій. — К.: ТОВ Видавництво «Кліо», 2016. — С. 83-94.
4. Секретарю ЦК КП України товаришу Кириченко О. І. Довідка про хід добору інженерів-механіків і техніків-механіків для роботи в МТС станом на 1 січня 1954 року (від) Заступника зав. сільгоспвідділом ЦК КП України Турчанінова. 4 січня 1954 року // ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 3743.
5. Секретарю ЦК КП України товаришу Кириченко О. І. Про проведену роботу по зміцненню складу голів економічно слабких колгоспів республіки (від) Зав сільгоспвідділом ЦК КП України Андрієнко. 18 грудня 1954 року // ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 3743.
6. Довідка про стан добору керівних працівників партійних, радянських і сільськогосподарських органів для роботи головами відстаючих колгоспів після Пленуму ЦК КП України з вересня 1954 року за станом на 15 грудня 1954 р. // ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 3743.
7. Секретарю ЦК КП України Кириченко О. І. Інформація про хід виконання постанови вересневого Пленуму ЦК КПРС «Про заходи дальшого розвитку сільського господарства СРСР» по Харківській області (від) Секретаря обкому КП України Булгакова. 31.XII.1953 р. // ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 3592.

8. Секретарю ЦК КП України Кириченко А. И. Інформація о выполнении постановления сентябрьского Пленума ЦК КПСС и октябрьского Пленума ЦК КП Украины «О мерах дальнейшего развития сельского хозяйства СССР» колхозами и МТС Херсонской области (від) Секретаря Херсонского обкома КП Украины В. Онищенко. 31 декабря 1953 г. // ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 3592.
9. Штаты Крымского обкома КП Украины // ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 3817.
10. Штаты Ворошиловградского обкома КП Украины // ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 3817.
11. Информация об отборе и посылке руководящих партийных и советских работников и специалистов сельского хозяйства председателями колхозов после сентябрьского пленума ЦК КП Украины (від) Секретаря Крымского обкома КП Украины Д. Полянского. 9.XII.1954 // ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 3743.
12. Матеріали до проекту постанови і проект постанови Ради Міністрів СРСР «Про міри по дальшому розвитку сільського господарства, міст і курортів Кримської області». 16.VIII.1954 // ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 9867.
13. Постановление Крымского обкома КП Украины и облисполкома 14 сентября 1954 г. «О мерах по дальнейшему развитию сельского хозяйства, городов и курортов Крымской области» // ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 3553.
14. Заведующему Отделом Партийных органов Центрального Комитета КП Украины тов. Вивдоченко И. И. Информация о мерах по выполнению постановления ЦК КПСС и Совета Министров СССР «О существенных недостатках в структуре министерств и ведомств СССР и мерах по улучшению работы государственного аппарата» (від) Секретаря Одесского обкома КП Украины С. Новикова. 27 ноября 1954 г. // ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 3840.
15. В Центральный Комитет Коммунистической партии Украины. Отдел партийных органов. Справка о принятых мерах в связи с постановлением ЦК КПСС о сокращении государственного и управленческого аппарата (від) Секретаря областного (Запорізького — П. С.) Комитета Компартии Украины Н. Пасешного. 27 ноября 1954 // ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 3840.

REFERENCES

1. Liashko, A. (1997). *Burden of memory. Trilogy. Reminiscences*. (Book Two. Path into the nomenclature). Kyiv: Delovaia Ukraina (in Rus.).
2. Pashchenia, V. N. (2008). *Crimean oblast in the Soviet period (1946-1991)*. Symferopol: DIP (in Rus.).
3. «... The Government of Ukraine will take care of further development and prosperity of people economy of the Crimea». In V. A. Smolii (Ed.), *The Crimea under socio-political transformation (1940-2015)*. Collection of documents and materials. 2nd ed. (pp.83-94). Kyiv: Publishing house «Klio» (in Ukr.).
4. Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, fund 1, description 24, file 3743 (in Rus.).
5. Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, fund 1, description 24, file 3743 (in Rus.).
6. Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, fund 1, description 24, file 3743 (in Rus.).
7. Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, fund 1, description 24, file 3592 (in Ukr.).

8. Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, fund 1, description 24, file 3592 (in Rus.).
9. Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, fund 1, description 24, file 3817 (in Rus.).
10. Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, fund 1, description 24, file 3817 (in Rus.).
11. Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, fund 1, description 24, file 3743 (in Ukr.).
12. Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, fund 1, description 24, file 9867 (in Ukr.).
13. Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, fund 1, description 24, file 3553 (in Rus.).
14. Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, fund 1, description 24, file 3840 (in Rus.).
15. Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, fund 1, description 24, file 3840 (in Rus.).

УДК 342.5:94(477)"1917/1918"

Сухобокова О. О.*

кандидат історичних наук, доцент
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна. ol-ha@ukr.net

АВТОНОМІСТСЬКА КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА НИКИФОРА ГРИГОРІЄВА (1917 — початок 1918 р.)

Анотація. Розглядаються концепції політичного самовизначення української нації та національно-державного будівництва періоду Української Центральної Ради Никифора Григорієва — одного з провідних політиків та теоретиків Української революції 1917-1921 рр., чільного діяча української міжвоєнної еміграції в Європі та Північній Америці. Аналізується теоретичне обґрунтування права української нації на широку національно-політичну автономію та особливості розуміння політиком її змісту. Простежено кореляцію тактичної складової концепції Н. Григорієва зі зміною суспільно-політичної ситуації в ході революції. Незалежно від тактичних маневрів, обумовлених політичними обставинами, Н. Григорієв завжди відстоював право українського народу на політичне самовизначення — «самостійність по суті, а не по формі». Саме свобода як основна суспільна цінність і мета українського визвольного руху (коли самостійність України та імператив демократичних змін ставляться на перше місце) були для нього суттю суспільно-політичного процесу, а автономія — формою їх досягнення у конкретний історичний період. Таким чином, на певному етапі автономістські погляди політика мали революційний і одночасно реалістичний характер та відповідали об'єктивним історичним обставинам.

Ключові слова: Н. Григорієв, Українська Центральна Рада, національно-державне будівництво.

* Sukhobokova O.O., Ph.D. in History, Associate Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine. ol-ha@ukr.net
AUTONOMIST CONCEPT OF NATIONAL STATE BUILDING OF NYKIYFOR HRYHORIIV (1917 – EARLY 1918)